

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՆԱՆՑ

(Հարունակութիւն, տես թիւ 41)

Արդեօք ծերունին եւ տիկին պատաւ երբ բերան բանայ այսքան սուղով կանցնի, քաւ լիցի. երկար կը խօսէ և բաղդատելով ու համոզմամբ զգալի կընէ, թէ բռնութեան դարերու մէջ ճշմարիտ երջանկութիւն եւ սուրբ սէր կայ եղեր. իսկ արդ թշուառութիւն և վիշտ տուներէն կըսկըսի, ծերուկ տիկին, այլեւոր մարդ, դաստիարակութեան, տնտեսական դաստիարակութեան մէջ կը գտնէ եւ ջանկութեան աղբիւրի սիրուն վտակ, բռնութեան դար ըսելով արդի ազատ կարծուած դարուս նկատմամբ է կըսէր տիկին այն բռնութիւն չէր բռնութիւն, այլ պարկեշտութիւն, ընտանեկան ապահովութեան հսկողութիւն ինչպէս որ այս դարը չէ ազատութեան դար, այլ միութեան սոսնձակոտոր վրինջիւն. բռնութեան դարու մէջ ազբատ և հացի կարօտ որ չ'կար, ինչպէս որ այժմ հարուստ և անկարօտ մէկը չ'կայ. տնտեսական խնայողութեան և բարեխառն կենաց մէջ կապրէին բռնութեան ատեն մինչ արդ կը ծաղընէ խնայողութիւնն, բարեխառն չափաւորութիւնը, կիծիւթեան անուիր կը կրէ. սէր ու խաղաղութիւն և այն տեւողական էր բռնութեան ատեն. իսկ արդ խաբէութիւն է, վէճանոր հետեւանք և վերջ անհաշտ տեւութեան կնիք, բաժանումն, դեռ չ'միացած ատելութիւն, դեռ սէր չ'հասած, այն ատեն իւրաքանչիւր մարդ գործի արդար վաստակի կը դիմէր առաւօտ կանուխ, երեկոյին ուղղակի տուն կը վազէր իւր սիրտ իւր սրտի

հատորները գրկելու, գգուելու, եւ սիրով անոնց հետ միանալու. զի իւր տիկին մայրը մեծ սիրով խոհանոց կ'իջնէ, իւր սիրուն փոփոխիկ օրիորդին հետ կեփեն կը պատրաստեն, զի գիտէն որ շուկայի մարդը երեկոյին լի սիրով իրենց գիրկը կը դիմէ, ուստի իրենք ալ ձեռք ձեռքի տալով սիրտ սրտի կապելով կեղնեն գործի իրենց թեթեւ և անհարկադրելի դործով զօրաւիգ սատար կը հանդիսանան իրենց մարդկանց. ո՛հ, վստ եւ սատանայի ցանած որոմն իրենց մէջ տեղ չ'ունի, իմն է, քուկդ է, ըսելով. կամ ես ընեմ, դու ըրէ, հարսն կեսուրէն կը պատկառէր, իբրեւ մայր մը կը յարգէր. ու կեսուրն իբրեւ իւր հարազատն կը սիրէր ու կը մեծարէր. հարսի քօղը իւր երրորդ որդեծնութեան հետ կը վերնար. կեսուրի սէրը հարսէն մինչեւ գերեզման կը տանէր. Խնչ երջանիկ էր այն բռնութեան օրերն, որ փեսան հարսի սրտին վրայ սոպահսվ էր, հարսը փեսին իսկ արդ ո՞րը որին, ո՞վ կը հաստատէ. Բռնութեան դարու կանանց զարգը ոսկի, արծաթ, աղամանդ և մարգարիտ էր. ու օր աւուր վրայ գէթ իբրեւ փոքրիկ տոկոս գլխուն վրայ պարանոցէն կախ և բազումներուն կապած կ'աւելնար. այս ազատ դարուս մէջ կանանց զարդն թժմուկի փոխուած է. աս աւուրն վաղը չըլար, առանց հիննալու հին կը համարուի. չը հագած կը կտրտի. խեղճ Էւրոպան մեզմէ կ'առնէ ծխան. մեզի կը ծախէ արամն. ահագին մաքրիւններ կը դառնան կըստ պառնէ մեր դրամն. Արդեօք պիտի սթափին մեր սիրելի մայրեր, արդեօք պիտի դգաստանան մեր ազնիւ քոյրերն. արդեօք պիտի զղուին մեր օրիորդներ. թէ ի՞նչ է մտաւն. Ինչո՞ւ մեր բանականութիւնն, մեր կամք,

մեր երջանկութիւնն և գրամբ ուրիշին սորոսէ և գերի կրնեմք, անոնց նմա ներու համար սրարգապէս կապիկ կը դառնամք: Այս տեղ թող ներեն մարդիկ, այն մարդիկ կը վատաբանեմ, որ իրենց հարց զգեստով չըմնացին, տափառ, չակէտ հագնելու յոժար երեւցան և հագան. որով և կանայք ֆիլսոսան, շապխան եւ զեցին, ուզելով որ աւուր աղքատացան, բայց տեսակ մի մոլութիւն կամ ջրգող (սակայ) աստ լինելով դարձեալ կուզէ, կուզէ ու կուզէ վերջը կամ զոյ է կամ. . . : Բանութեան դարու կանայք լաւ չուխայէ. դամասկեան բեհեզէ զգեստներ ունենին. Ո՛հ հարս մը իւր անուշահոտ հալաւն այնքան սիրով կը վայելէր և ասդ իւր դստեր հալաւ ալ կը լինէր. մինչդեռ այսօր հարսի մը հագածէն կ'իմացուի թէ ո՞ր աւուր հարսն է. ու անգութ աչքերը առանց անոնց վիճակը տեսնելու, ու կարեկցելու կը բամբասեն հին մտաւայով հին շապխայով դուրս ելէր է. տնտեսական դատարարակութենէ զուրկ մոլութեանց գերիներ կը բամբասեն կը հեգնեն. մինչեւ իրենց վիճակին կը հասցնեն. Ի՛նչ է արդեօք այս դարուս այս վայելուչ պճնումը, իբրեւ մոլութենէ սթափած իբրեւ կին մը որ ընտիր ճաշակ ունի, դատողութիւն ունի և վայելից արժէք գիտէ. այն վայելից արժէք. (զի այն կինն որ վայելուչ հագնելու ճաշակ չունի, նա ընկերական աշխարհին ոչ ինչ օգուտ կը գործէ. կամ բոլորովին անկիրթ է, ճաշակ չ'ունի, կամ խալառ երեւա կայութեան տուած է ինքը զինքն, երկուքն ալ վտանգաւոր են:) Յաւօք սրտի պիտի հարցնենք ու նա յանդիմանելով պիտի պատասխանէ, և մեր կարմրելով պատասխան պիտի ընդունիմք ու գոհ պիտի լինիմք:

Կանանց կուրծքն ձեւի բերող հագնասան, դէմքը վայելուչ ցոյց տուող և կեղծ գեղեցիկ ընող թիւնաւոր ներկեր, փոխ առած թռչնոց բոյն մազեր, չընդգէտտի տակի չընանակաւոր փոկերը, աւելորդ գետին աւելոլ լուսած շապիթը. չընդգէտտի չափազանց երկայնութիւնը, վրայի ազգի ազգի ցնորական փոթիկները. չաքէթի եզերաց սիմէ կամ բոժոժէ ծոպերը, շապիթա՛ն, անօր կեղծ զարդերն, անոնց մէջ վայելութիւն կայ թէ ո՛չ, նա պիտի պատասխանէ, թէ ոչ վայելութիւն է և ոչ զարդ, այլ յիմարութիւն է և մոլութիւն. սրարգապէս անտեսական դատարարակութեան լուսոյ պակասութիւնն է, որ այս խաւար մեր մտաց մեր սրտին վրայ իջեր է, վայելք է կըսենք ու առանց կարմրելու կը հագնենք, վայելք ճաշակ պարզութեան մէջն է: Ճաշակ ունեցողն աստղական կամ իմաստութեան արձանի շապիթն իրէն բաւական կը համարէ. ինչպէս ըսի, թէ որ ճաշակ ունի իւր պարզ շապիկի ծալքերը անգամ սիրտ և աչքը կ'ընան որտալ, իսկ թէ ո՛չ, ո՛չ չար, ո՛չ ձեւ տուող գաղապար, և ո՛չ այլ ինչ կրնան աչքեր ու սիրտ խաբել, զի խաբել վատի գործ է. թէ որ վատութիւնը յանձն առնէ մէկ կին, ալ իրէն համար վատ, ընկերական աշխարհի զղուանք բերող մարդ շատ: Թէ որ նպատակա ներէր հոս անոնց ալ բաւական բսելիք ունէի, բայց ուրոշած եմ, որ մեր աւերման բռն արմատին հետ կամ մեր երջանկութեան սուղնորդին կանանց հետ խօսիմ. ուստի անոնք կը թողում: Ես իմ սիրելի մարց, պատուական քերց ու ազնիւ օրիորդաց վայելուչ զարդ տււողական ձեւը չեմ մերժեր, չեմ խօսեր, թող ունենան ինչ որ իրենց պատկան և վայել է, թող աղամանդի մէջ

ծմբան անոնք՝ սրտնոր որ լի ու լի ծոխու-
թեան մէջ կ'ապրին, իրենց առատ ե-
կամուտի աղբիւրը կը ներէ, և իրենց
պարտականութիւն կատարած են, այն
է իրենց ինկած բաժին կարօտելոյ կո-
տան արդար մատակարարութեամբ, և
ուելի սիրուն այն ծանրագին ու
լուսաւոր զարդուց տակը ծանրութիւն
մը և խայթ մը կը դրան և աղնիւ սիրտ
մը կը կրեն, այն է կը դառնան որ
մի գուցէ անխախտիզ զարգերով կա-
րօտելոյ սիրտը խոցեն, տրտաւնջի ա-
ռիթ տան, ուստի և խիստ դժուար-
թեամբ կը գործածեն, իբր օտարի և
ոչ թէ իրենց սեփական կը վայելեն Թէ
որ միջակ է, թող իր զարգերն տկի լի-
նին ոսկիով թող պճնի, աչքը ծոխին
վրայ դնելով թող տնտեսական հաշիւ
ւէն չ'ընդի, որով և չոր հայի կարօտ
չը լինի, օրական ապրուստն եթէ տե-
ղեն է, թող արծաթով զարգարուի, ու
կին ու աղամանդ իւր երկրին և իւր
կլիմային խորդ թող կարծէ: Մեր հայ-
րենեաց այսինքն Տաճկաստանի ճար-
տարութիւն, տաճկաստանի արուես-
տին, և տաճկաստանի ապագայն ե-
րաժշատորոջ զարդ, հագուստ, ըզ-
գեստ սիրով առնենք սիրով վայելենք,
և ոչ թէ Տաճկաստանին մահ սպառ-
նացող, դրամը քաշող, ոչ ինչ խայ-
ծով զմեզ որսացող բաներու ետեւէ
ըլլանք: Ո՛հ գիտութիւն մի է, իմ
մայրեր, ձեր նորաձեւութեան դէմ
աչք գոցել, յիմարութիւն մի է, իմ
պատուական քոյրեր, նորաձեւութեան
սիրահարներն: Մ' և մահ է ձեզ ու
չքաւարութեան ճամբայ, աղնիւ օրի-
որդներ, ձեր նորաձեւութեան կամք
տալ, ճշմարիտ կըսեմ, ու միայն Աս-
տուծոյ զարհուրէի աթոռին ձեռքս
կ'երկնցնեմ, ու ձեզ կըսեմ, օր մը այն
եկած հասած է այն օրն որ դուք ձեր
նորասիրութեան, նորաձեւութեան

ունայն զարդուց մղութեան պատիւը
կրէք, կը հառաչեմ ու մարգարէի խօս-
քը առաջ բերել չեմ ուղեր, որ կըսէ:
պիտի ըսեն մեր հացը ուտենք մեր լա-
թը հագնենք մինակ քոյ անունը մեր
վրայ ըլլայ, տն ալ ոչ մէկ կամ երկուք,
այլ եօթ կինը մէկ մարդ պիտի բռնեն,
դուք սիրելի մայրերս, դուք պատուա-
կան քոյրերս, դուք փափկիկ ապերճա-
նիկ աղջկներ, հայ կարօտութեան և
ջուր սովու խմելու հորկը ձեր ձեռ-
քով կը հրաւիրէք, արգեօք տնտեսա-
կան դատարարակութեան հաշիւ կա-
տա՞ք, արգեօք մայրերը իրենց սիրելի
զուակաց խրատ կը խօսին, թէ փոք-
րիկ դրամը ժողովուրդի գորակայի,
փոքրիկ ծախք մը այս ինչ և հազար և
մէկ փոքրիկ ծախք, որոնք Եւրոպայ
գանձ կը դիպեն և մեր տունը տեղն կը
վեցնեն, արգեօք մայրերը երբէք ի-
րենց սիրելի զուակաց զգալի կընեն
անոնց այն ժժմանքներն, այն մօտա-
լուսած որ և խցէ գգեստ եւ զարդ-
լուրջ կերպով անոնց ոչնչութիւնը և ա-
նոնցմէ ծագած անհուն վնասը աչքի
առաջ կը դնեն: Ո՛հ ապաքէն ոչ ինչ
նորաձեւութեամբ երիտասարդաց վրա
տահութիւնը կը կորեն, ալ ամուսնա-
նալու սուրբ սէրը կը մերժեն, ցոյի կե-
նօք անսուբբ սիրոյ գիրկը կը գիմեն,
ո՞վ է ասոր պատճառն, մօտան, Այո՛
մօտան, զի նա այնպէս ալիք մըն է, ու
բուն վերջ չը կայ, այնպէս փաղաքուշ
վարդ մի է, որ սիրահարն ձեռքէն ձը
գել չ'ուզէր, ուստի երիտասարդ մը
պիտի մոտածէ անշուշտ, թէ մօտան
յարգեր է այս ինչ օրիորդն և միշտ
մօտա կըսէ ու կըմայլի, ևս այն ալիք
փշրելու ուժը չունիմ, նա ալ այն վար-
դը ձեռքէն ձգելու սիրտ չունի: Ի՞նչ
ընեմ, եթէ առնեմ, կամ ես զինքն պիտի
խաբեմ, կամ ինքն զիս պիտի խաբէ:
Մայրերն, դատարարակեալ մայրերն

խմհետս պէտք է իրենց օրիադայ, իրենց պատանեկաց բուն ու այս ճրջ մարտութիւն հաստատուն թէ՛ թէ որ այս աշխարհիս մէջ ճշմարիտ և իրաւ կան երջանկութիւն մի կայ օրինօք եւ ազատ երկու սիրտ իրարու փոխադարձ առաւելութեամբ իրարու սէր և հաւատարմութիւն ունենալն է. այսինքն երբ կայս մը իւր անբիժ զարգով ձեռք կ'երկարէ զուարթ և մարտութիւն սիրող երիտասարդի մը, և նա իւր ձեռքով սիրուն և հոգին անոր հետ կը կապէ Աստուծոյ սեղանին առաջ, իրարու հետ ապրիլ սիրով և իրարու օգնելով մինչեւ գերեզմանի մութ եւ պաղ դուռն, որքան որ այս երջանիկ ծամբու վրայ արկածներ ալ տեղան ահմեց վրայ, դեռ անոնք աննկուն կը քալեն: Ո՛հ, երանի թէ այս սուրբ երջանկութեան հետ տնտեսական դատարակութեան հնազանդութեամբ օրքան զօր ձօնանան, և ընկերական դատարակութեամբ սիրուն դուակներն իրենց չընկալաւոր շարուն, ընդհանրական դատարակութեան սիրուն աշակերտներ ունենան, և հուկութեան այն ընդհանուր դատարակութեան նպատակին ու նշանաբանին իրենք և իրենց սերունդն ժառանգընան:

Տնտեսական դատարակութեան դատը երեւակայական չէ ու տեսական երեւոյթ չունի, այլ թանձր է, զգալի և աչքի տակ, ուստի կանայք երեւք իրաւունք չունին խոյս տալու, և ես չուտով խմնուիրական պարտականութեան չեմ ետ կենար, մինակ իրենց հագածը ու իրենց տուն քանդող մտային վրայ չի վերջանար խօսքս: Ես իմ գրիչը անոնց անական չափազանց, ընկերական չույլ, ու ընդհանրական նին հակառակ ուտելու խմելու, եւ տան շարժական զարգուց վրայ պիտի

շարժեմ, իրենց ուշը հրաւիրելով Տուն ունին, շատերն, ցաւալի՜ ան ալ չունին, այն որ հանգստարան մը և իրեն բաւական գետին չունի, կուգէ թող միլիսն ունենայ, ոչ ինչ չունի, իսկ այն որ փոքրիկ տուն մը իրեն բաւական գետին ունի և սիրտ մը որ կը սիրէ զայն և կը սիրուի անկէ անկեղծ սիրով, ըսել է աշխարհիս տիեզերական թագաւորութիւնն ունի: Տուն չափաւոր, կրտսմ, այս խիստ չափաւոր, զի աւելորդն խելքէն 'ի գաւ, միշտ մարդկանց դժուարակիր բեռներն, եւ ընտանեաց ու գերդաստանի անհանգստութիւն կը սրտածաւէն միշտ:

Ճոխ ընչառեւերուն չէ խօսքս եւ ոչ միջակ մարդկանց, հասարակ և օրական պարէն հայթայթող անձանց կրտսմ, իսկ ճոխ գերդաստանք, պէտք է որ ճարտարագործութիւնն քաջութեւն համար մեծ շինուածներ ունենան, քանդակագործը խրախուսելու համար արձաններ քերութներ ունենան, արուեստ և հանձար մեծարելու համար անոնց ունեցածներն առնեն, հնութիւն, բանաստեղծութիւն, և ուրիշ որ և է ուսումը սիրելի ընելու համար հարկ է որ հետեւին եւ թանգարաններ ունենան, ոչ իրենց համար, այլ կարօտ եղողին համար, հասարակաց շինուածով իրենց անունը մեծագործաց և վեհասիրաց ցանկին մէջ գնեն, այն է, որքանոյներ, հիւանդանոցներ, գործարաններ, դպրոցները, աղօթատեղիներ, բնութեցարաններ, զբօսանոց պարտէզներ շինելու են, իրենք և ժողովուրդն մէկ տեղ վայելեն, օրհնեն, Աստուած գովեն: Երկրի կղկղանք որ և իցէ կերպով որքան ալ գիղղի, որքան ալ ունայն բաներու երթայ կամ մնայ, օր մը 'ի հարկ է ուրիշ տեղ կը ցրուի, աղէկ է բարի նպատակաւ ջրուի: Միջակ մարդ

կանց տնտեսական դաստիարակութեան դասը պէտք է մերժէ այսպէս անհատական տիկնոջ մը, բանբիշի մը յղալով մեծագործութիւն, թէ որ բաղձանքը և կամքը կը յօժարի անմահ աշուն ունենալ. իւր վիճակը կը ներէ իրեն, ուրիշ իրեն պէս տիկնոջները գտնել, բանի որ մէկ մեծ գործ մէկ ու ճոխ տիկին մը բանբիշ մը կրնէ, թող իրենք տառնէն եւս աւելի քան մէկ լրջան ընեն, ի հարկ է երկնքի մեր բարի եւ բարութեան վարձատրող Հայրը իւրաքանչիւրին ըտիւր ըղձին կուտայ և կը պատկէ. իմ սիրելի մայրեր ու պատուական քոյրեր, թէ որ դուք տնտեսագիտութեան լէք, ու ընդհանրական դաստիարակութեան հարկադրութիւնն չը մերժէք, աւելորդն ատէք չափաւորն սիրէք, տէրոջ և հասարակաց բաժին սիրով տաք, հաւատացէք, երբէք աչք չի մնար, որ աւտասուք քամէ, սիրտ չի մնար, որ հառաչէ. այլ ամեն դէմք զուարթ, ամեն սիրտ ուրախ երկնքի Հայրը մեր բարի Արարիչը կօրհնեն ու իրենց բարերարներու համար աղօթք կրնեն. որով ձեր պատուական օրերը և անգին ժամերը ի զուր չեն սահեր. դուք անով ժամանակի թերթերու վրան կը գրէք ձեր շնաշխարհիկ 'գործը', ու մեր սիրելի Փրկիչն Յիսուս ժամանակի թերթերէն մեծ տոմարի մէջ կը գրէ հաշիւը, երբ աւարտի "Եկայք իմ Հօր օրհնածներ, երկնից թագաւորութեան մէջ, որ պատրաստուած է բարեգործաց համար": Տիկնայք, սիրտերնիդ խիղճերնիդ արդեօք չի վիայեր թէ երկու մասնի ունենալով աւելի զուարճութիւն մի չի տար ձեզ՝ մէկ ունենալը, տաան ալ հինգ ընկեր որբ աղչկան և տղայի հանգերձ, հանգիստ և բարոյական կերակուր կուսենաք, անշուշտ կ'ունենաք թէ որ խղճի ձայնին

լսելու ականջ ունենաք: Տիկնայք, պատուական տիկնայք մտաւ զմեզ սորը կութեան կապկութեան, հուսկ ապա և ամօթապարտ աղքատութեան կը մատնէ, մեր մէջի անհաշտ թշնամին զմեզ կործանող բաղձանքն և նորաօրութեանն մերժենք ի բաց. ապրինք իբրեւ մարդ, ապրինք բնութեան պահանջով, ապրինք Աւետարանի լուսաւեր շաւղղով: Ի՞նչ է, բնութեան պահանջն, եթէ ոչ ընկերին կամենալ, ինչ որ մեզի կուզենք, չը կամենալ աշուր, ինչ որ մեզի չենք ուզեր: Ի հարկ է ուշ ի կուրծ կը խորհէք տիկնայք, թէ որ կարօտ ըլլալդ կուզես յօժար աչօք կարօտելոյն վրայ անկարեկից սրբտիւ նայէ, Աւետարան և Աւետարանի կենաց բանն զմեզ աղնուսողութեր է, իմ պատուական քոյրեր, իմ սիրելի մայրեր, նորաօրութիւն կուսանք, մեր Եւա մօր անմեղ վիճակը մեր արդի վիճակէն լաւ չէք, թէ որ սուր տեսնելու երեք: Ուրեմն ձեռք ձեռքի տուէք սիրտ սրտի կապեցէք ձեր անդաստիարակութեան բիծերն ու աբաստ, որն յառաջագիտութեան արգելք, մարութեան առաջնորդ, սիրոյ խղճնդակ, ատելութեան գրգռիչ, աղքատութեան սուրհանդակ եղած է, սրբեցէք հալածեցէք, տնտեսական դաստիարակութեամբ, որն կուսուցանէ խնայել, չափաւոր ապրիլ միշտ երիտասարդաց անզուտ բաղձանաց դէմ թումը դնել, վայելուչ և պիտանին յարգել տալով:

Տիկնայք, ձեր ջրթանց համոզումը թէ սուրբ լինի թէ առ ի վատութիւն այնքան ճարտար է և դիւրալուր, որ Կիկերոն իւր տաղանդով և ոչ իսկ կրնայ ձեր ընկերքը ընել, այն է, ի լաւն կամ ի վատութեան կանչել: Դուք տնտեսական կենաց մէջ կ'ապրէք, բայց բովանդակ աշխարհի կիշխէք,

ուրեմն ձեր ծանր և աղբու իշխանութիւնն 'ի բարին 'ի գործ դրէք : Յսնուն Աստուծոյ, Հայրենեաց և ձեր սեռին կ'երդում, թէ որ դուք ձեր այս նորասիրութեան մրուրէն չըսթաւիք, մէկ կին եօթն էրկան օծիք պիտի բռնէ, ու կարօտ բոլորովն մեր նախնեաց անունը, աւանդը եւ յիշատակը մեր գերեզմանաց մէջ մեր հետ պիտի թաղենք, չափազանցութիւն չէ խօսքերս, այլ վատ գուշակութիւն, գուցէ հեգնէք, բայց և կը տեսնէք :

Եւրոպան մեր նորասիրութեան մերժումէն ոչ ինչ չըլլար, իսկ մենք շատ օգուտ կը բաղեմք, մեր մոլութենէն նա հաց չի շահիր, այլ թէ հացին վրայ կոպի կը բսէ, իսկ մենք զայն մերժելով ուտելու հաց կունենամք, ապագայն կը շահինք, ու մեր անմեղ զաւակաց երջանկութեան դուռը կը բանանք, մեր հայրենեաց Տաճկաստանի գործաւորներն, արհեստաւորներն գործ կ'ունենան, կը խորախուսին լաւն կը շինեն, արհեստն կը ծաղկի, մարդիկ առաջ կ'երթան, մենք ալ այն աւան լաւն, բնտիրն և ճաշակաւորն կ'ունեննք, կը հագնենք ու կը վայելենք :

Տնտեսական դաստիարակութիւնը, որքան պէտք ունէր և որքան մեր կարը կը տանէր կամ դաղափար ունէինք վրան, ըսինք, արդ կ'անցնինք ընկերական դաստիարակութեան : Այս դաստիարակութիւնն խիտ անձուկ սահման մի ունի, բայց և կարի փափուկ, պէտք է մայրեր, սիրտեր ու կամք կը թել ընկերական աշխարհի մէջ ալեկոծեալ կենցաղոյս մէջ զգուշ և ապահով բալել, սիրտեր կը թել սիրելու ու սիրուելու համար, սիրտեր կը թել ապրիլ և ապրեցնելու համար, սիրտեր կը թել վիշտեր բառնալու և բերի-

րութիւն պատճառելու համար :

Անհնար է որ մայր մը իւր թէ աբու զաւակին և թէ աղջկի զաւակի բնաւորութեան տեղեակ չըլլայ, նա իւր որտի պէս անոնց սիրտը կրնայ չափել կշռել եւ կարգալ. թէ որ նոր բուսած ակոտ մի կայ, նա շօշափելով կրնայ խելլ. թէ որ առաքինական բողբոջ մի կայ, նա դարմանելով կրնայ անոր աճման պատճառ ըլլալ, թէ որ սիրել ու սիրուիլ կը մերժէ, նա լաւ ճամբով կրնայ սիրելի ընել. թէ որ սիրտը ընկերական ազնիւ կապը կը խտտէ ու լպիրշ հրապարակին կը նուիրէ իւր բաղձանքն, նա իւր սիրուն խրատներով կրնայ զնա խելամոցնել ու գոռող ինքնասիրութիւնն չափաւորել : Նորասիրութիւնն, որ դարուս վնասակար ցեցն է, ու ծերոց երիտասարդաց, մանկանց, տղայոց սիրելի. մայրըն օրինակներով աղբի աղբի ապաւցոցներով կրնայ իւր սիրելի զաւակները անոր ծախիչ ճիրաններէն կորզել, նամանաւանդ իւր հնասէր յամառ ըսկըգամբ : Այս դաստիարակութիւն մօրմէն կըսկսի, մօր մը պարտք կը սահմանուի. զի զաւակ մը որքան ալ բռնածիր լինի, վերջապէս միշտ ենթա կայ է փորձի. փորձով կարելի է բարի լինիլ կամ չար. բայց երբ մայր մը իւր ծանր տաղանդով իւր զաւակի ապաւցայ կենաց երջանիկ կամ թշուառ օրերը կանխատեսէ ու իւր զաւակին իբրեւ 'ի հայելոյ ցոլցանէ, այն է որ իւր զաւակի ֆիզիքական կենաց հետ բարոյական կեանքն եւս կ'աւելցնէ :

Այս դաստիարակութիւնն թէ որ անթերի կատարուի, ես կ'ապահովը ցնենմ մեր Հայ աղբը, թէ իրէն մէջ երբէք նախանձ, ատելութիւն, կոխ և բաժանում չի մնար, այլ իբրեւ եւ դեմ կը դառնայ Հայոց տունները, ու անոնց մէջ բնակողներն հրեշտակներ

քան թէ մարդիկ կը լինին : Անշուշտ գիտեն մայրերն թէ՛ կուռի մը առաջին առիթը ուրկէ կը ծագի : Երբ մայր մը իւր զաւկի ետակրանութիւնն ինքնասիրութեանն արմատն խրած չէ, այլ անոր փափուկ և զգայուն սրտի մէջ թողած է, ՚ի հարկ է կուռը ինքնիրեն կը վազէ, բայց երբ հեղ, խռնարհ, անյիշատակ կը թափէ, ուրկէ սիրտի կուռը տեղի ունենայ :

Երբ մայր մը իւր զաւակաց սրտէն բոլոր չար ցանկութեան արմատն հանած է այն է ընկերի գեղոյն, ընկերի շարժական և անշարժ ընկից ցանկութեան կամ անոր բարի անուան նախանձն, ըսել է՝ իւր դաւակները աւտելու բան մի չեն ունենար, զի մարդ երբ իւր ձգտման չի հասնի կատէ եւ ոչ թէ ուրիշ ատեն, նախանձ ու բաժանումն մի և նոյն քայլով կը ձեմեն այն տեղ ուր սիրոյ սուրբ սխալ խիստ պակաս է : Այս թող չի գանգատեն երբէք մայրերն և իրենց զաւակներն ապերձանիկ կարծեն, անոնց յանցանքն անոնց թշուառութեան պատասխանատուութիւնը իրենցն է քան թէ անոնց, զի ժամանակին չը սերմանեցին անոնց փափուկ սրտի մէջ առաքինութիւն, չը խնային անոնց սրտէն մոլութեանց արմատները : Երբ կը լինի որ անոնք սուրբ սիրոյ արժէքը ճանչնան, իրենց սուրբ գրկափարուով մինչեւ գերեզմանի բաժանումը տանեն, այս սիրոյ հիմը թէ որ հաստատի և գերդաստան կազմէ, գերդաստանը նահապետական տուն կը լինի, նահապետական տուն միաձոյլ քաղաք և այն քաղաքն՝ երկինք է և ոչ թէ երկիր, որուն թագաւոր և օրէնք տուող Աստուած է և ոչ մահկանացու : Այս բանները վիճակն քրիստոնէութեան առաջին դարն վայելեց և արդ ՚ի Հայաստան շատ տեղ կայ : Ի՞նչ սիրուն եւ

լինչ աղիւ է, երբ մէկ տան մը մէջ տարին հինգ վեց երախոյ կը ծնի երեսուն հինգ օրորոյ կը շարժի, ըսել է երեսուն հինգ հարս քանի մը տան ափկին, կեսուր իրրեւ թագաւորի տան մէջ կը ձեմեն կը գործեն, ու միշտ ուրախ են : այն զի նախանձ և ատելութիւն չունին, երախոյի ճիշտ արտասուք չը կայ զի որն մնէ և որ հարսն մօտ լինի, նա իւր իւր հարազատ իւր կենաց վտակը անոր կուտայ : Ո՛հ նախանձելի կեանք և սուրբ ընկերութիւն, ասոնք անուրանալի է որ ընկերական դաստիարակութիւն լսած չեն և չեն գիտեր, բայց իրենց բնական խմորը ընտիր ըլլալով այս սուրբ ժեթափներն կը կաղմեն, ու երջանիկ կենօք կ'ապրին զուարթ կենօք : Ինչու պիտի ծածկեմ, անոնց ծերունիք կորստամոկ չեն ըլլար, անոնց սրտաւաններն գէմբերնուն վրայ խորշով ու ծալք չեն ունենար, մինչ մենք, ցաւօք կըսեմ, ափկնոյք մայրերս և քոյրերս, ոչ ծեր կուենանալ ոչ պառաւ, թէ որ հաղարէն մէկը իւրեւ հաղբագիւտ մնայ, տեսնես թէ ի՞նչ ձեւերու կ'ենթարկուի :

Ամուսնական սուրբ սէրը տնտեսական դաստիարակութեան սովէն կը սոսկայ, ոչ մի երիտասարդ կը յօժարի ամուսնանալու զի կենդանւոյն արդարեւ ՚ի դժոխս պիտի մատնուի կեանք ունենամ ըսելու տեղ՝ թշուառութիւն պիտի գտնէ, ու օր քան զօր մաշելու պիտի ենթարկուի, զի ո՞ր կին է այս դարու մէջ, երբ որ ամուսնանայ, իւր ամուսնոյն ժիր պսակ տնարար և բերկրութեմ առիթ լինի, ոչ մի աղքատիւ ընդհակառակ իւր բանտարկած բաղձանքը իւր համբերութեմ կնիքը կը լուծէ, աչի տեսածն տեսնել կ'ուզէ, չի կերածն ուտել կ'ուզէ, չի հագածն հագնել կ'ուզէ, վերջապէս կ'սպառնայ առանց չիմենլու անպատուութեան մէջ մըտ-

նելս խօսքը մէջ կը բերէ , կ'ըստառնայ իրաւունք ունի , քանզի էրիկն թէ որ երկչոտ ու կնամարդի է կրվասնայ մինչ չեւ յետին շունչ տօկալով : Թէ որ խաւ բերայ մին է , խկոյն ուրախ կ'ըլլայ իբրեւ ժամանակաւոր ամուսին , առանց վշտի կը ձգէ , ուրիշի մը կը յարի , թէ որ արբեցող ու խաղամուկ է արդէն իւր ուշք ուրիշ տեղէ , կնոջ այն սոսկիւն խօսքերը իրեն համար չէ , վերջապէս ըսենք իրաւունք ունի , զի նա զանի սիրելու անոր հետ ապրելու համար անոր հետ կապուած չէր , այլ առերես (բէսմէն) զի գիրն լոյսի , այլ ճամբայ մը գտնել իւր դարանած ագգի աղբի խորհուրդն գործադրելու : Այս կանանց անգաստիարակութեան կողմն է : Իսկ մարդկանցն շատ է եւ անթիւ , ուստի գրել չեմ ուզեր , կան կանայք որ արդարեւ դիցուհիներ են ու բոլորովին սքանչելիք , որոնց առաքինութեան և ընկերական դաստիարակութեան հզօր արդիւնքն է որ զիրենք իրենց արկածից մէջ կը պահէ անդրդուելի : Խեղճ ու պատուական քոյրերս , ես գիտեմ և շօշափած եմ ձեր խեղճ և անտանելի վիճակն , երեք դաստիարգ կանանց մէջն անգամ ճոխ թշուառ տիկնայք արդարեւ խիստ ծանր հարուած կը կրեն երբ իրենց ամբարիշտ մարդիկն անհաւատարիմ իրենց պայմանին , գերի իրենց մոլութեան իրենց սուրբ հայր իրենց վճիռ ջուրը կը ձգեն սիրտ ՚ի խոց և ՚ի մահ ուրիշ վատ և հրէշ արարածոց հետ երջանկութիւն կը խնդրեն , մահու և անոր դառն հարուածին կ'ըստասեն քան թէ ուրիշ բան մը կ'ընեն , և իրենց կեանքն երազի մէջ կը հինցնեն : Միջակ տիկնայք որքան որ այս կերպ տրեւած չունին , այլ առեւտութիւն եւ վիճի կռիւր իրենց տունէն չի պակսիր , այլ օրական պարէն ունեցողներէն ա-

ւելի վատ է , զի մինչ ՚ի մթան չարաչար կ'աշխատին աչքներնին ճամբան կը մնայ թէ սրտին կէսն ահա պիտի գայ : Ո՛հ , ինչ կը տեսնէ , ամենէն հաւանական առնէ , ժամ հնգին խեղքը կորած , քսակն սարպած տուն կը մըտնէ , երանի՜ թէ լուր , ի՛նչ կ'ընէ , կը պօռայ , կը կանչէ , կը հայհոյէ , խեղճ կինը կառքի անիւէն աւելի արագ կը դառնայ ամեն կերպ փաղաքշանք կ'ընէ կը շօյէ , իբրեւ գազան վայրենի , հնար չի գտներ սիրտն յարեան ծով , մըրտափն աչերն կ'առնէ , առաւօտն նորէն ակնկառած իրիկուան հանդեսին կը գործէ : Այս խեղք աղբարներ ի՛նչ կ'ընեն , թէ որ խեղճ կնոջ մէկ գին ընելիք բան մը դարդ մը ունի , անոր համար զանի կորզելու չափ սէր ու զմայլում կը դառնան մինչեւ որ զանազան պատճառով յափշտակեն , այլ իրեն համար կին է , թէ իբր կին է , հոգ չէ , իւր նպատակին հասաւ , մինչեւ զայն վատնէ , կինը կ'ըստիպուի զինք ձգել ու ինքն ալ կերպն գիտէ :

Թէ մանչու և թէ աղջկան այս ցաւալի արկածները ընկերական դաստիարակութեան պակասութենէն կը ժայթքի , ու մարց հոռի լինելէն , խիստ ցաւալի և ծանր դէպք մի կամ տարրաջեալ գէշութիւն մի եւս յառաջ պիտի բերեմ ակամայ , գիտեմ , սիրելի մայրերս պիտի զայրանան , բայց և պատուական քոյրերս ու ազնիւ արջիկներս պիտի ուրախ ըլլան յայտնած ճշմարտութեանս վրայ , որն նոյն իրենց իրաւացի բողոքն է : Արդեօք յօժարութեամբ կը գրեմ այս իրողութիւնք , քաւ լիցի , այլ արտասուօք . ուրեմն թող չի մեղադրեն զիս ընթերցողք թէ ինչու չաա առաջ երթալ կ'ուզեմ , և իրենց գաղտնեաց վարագուրին կը դպչիմ , հարկն կը պահանջէ , իրենց անմեղ զատկաց իրաւացի արտունջը կ'ըստիպէ :

դիս խօսելու, ուրեմն թող ներող ըլլան
ու խրատուին արդարացի յանդիմա-
նութենէն:

Անշուշտ կրգգան թէ իրենց օգուտ
է ըսածս ու իրենց զաւակաց ապագա-
յին մեծ շահ:

Կը հարցնեմ այն հասակաւոր
աիկնանց, թէ ինչո՞ւ ժամերով հա-
յերիկն առաջ կը կայնեն, կը շար-
ուին, բոլորովին իբր աւանդահինգ տա-
րու աղջիկ ըլլալու կեղծ դէմք մը կ'ու-
նենան, ազգի տղգի սեղմող ձեւաւո-
րող հագուստներու մէջ կը մննեն,
ոտից մինչև ցգլուխ դիւթիջ զգեստով
կը պճնին, արգետօք նայատակ մի ունին
թէ ո՞չ, այո՞ ունենալու են, եւ շատ
հաւանական է որ հետեւացուցածս
ըլլայ: ձիշտ կ'ըսեմ, շատ կ'աղաչեմ
ղԱստուած, որ հանած հետեւութիւ-
նըս հակառակ ելնէ, այն է, իրենց
գողորիկ ճաշակի անհունութիւնը ըլլայ
և ոչ թէ իմ ըսածս, այն է իրենց մա-
տաղ օրիորդաց հայն կտրելու ջանքն.
բացատրեմ խօսքս, ինչո՞ւ կնիկներն կը
գանգատեն թէ աղիկնիս տուն մնաց,
քանի որ իրենք են ընող. իրենք ի՞նչ
կ'ընեն, կը շարուին ու իրենց հետ
յարաբերութիւն ընելն խիստ դիւրին
է, ալ պատուական աղիկան դժուարին
լուծի տակ ինչո՞ւ մտնէ այն ճարպիկ
գող երիտասարդն, մայրն արդէն իւր
աղիկան թշնամին է. սո՛հ, թէ որ այն
անհաւատարիմ կինը քիչ մը յիմար
ըլլայ, ու այն ճարպիկ գող երիտասար-
դոն աւելի մոլութեանց ագահ, այն
հնոտիկն հետ անմաշն ալ կը տանէ,
'ի վերջոյ անէրիկ տան մէջ, քանի մը
չամուսնացած պրիներ կ'ունենայ, ճար-
պիկը խոյս կուտայ տարիք առածը կա-
պաշաւէ, բայց առանց ամուսնութեան
կին եղած աղիկներն ի՞նչ ընեն: Ասոնք
բոլոր մէկ կնոջ շարքէն մօտայէն եւ
անհատաւոր կիրքէն կը ծնին. կան

նայք ալ որ զիրենք և իրենց սիրալիւ-
թիթ օրիորդները կը հղանեն, փողոց-
ներ կը հանեն, մօտիսաներու կրպակ-
ներն տանելու կ'առաջնորդեն, որմէ
կը ծագի լոյս, լոյս որ ամեն գոյն, ամեն
ձեւ յայտնի կ'ընէ. աղջիկը իւր ուզածն
կը գտնէ, տղան իւր փնտռածն իրեն քով
կը տեսնէ, անհաստատ պայծանտի սոսկ
կրից թելադրանօք, եւ վատ առաջ-
նորդի ձեռքով: Ընկերական սիրոյ
կապը այն օր լուծաւ, երբ մայրն
մը իբրեւ հետեւորդ քալեց իւր աղջ-
կան ձայնին, այն ինչ բաւ, լսեց, ա-
նոր կամաց երբէք չը հակառակեցաւ
նախկէ պէտք է, նախկէ է թող ընէ-
էն զատ բան մը չորաւ, այն օրէն կը
սեմ ընկերական սիրոյ կապը խղեցաւ
երբ մայր մը իւր զաւկին սկսաւ չը
հարցնել թէ՞ ո՞ւր է իր. ո՞ւրկէ կ'ուգաս.
կամ թէ հարցուց և խնացաւ դար-
ձեալ ականջի ետեւ ձգեց, անհոգ
կեցաւ, գիտցաւ որ անոր ընթացքը
վտանգաւոր է, բայց չըգգուշացուց,
եթէ զգուշացուց ալ ետեւէ չեղաւ
խապառ անոր դարմանին. սէրը երբ
սուրբ չէ և ճշմարիտ, անտեւական է,
յագում մը ունի, նոյնպէս եւ սիրա-
հարկն, երբ սիրտ սրտի չէ, մինակ
բաղձանք մի է, օր մը կը յագենայ.
մագնիսն ալ ասեղը իրեն կը ձգէ ըդ-
ձիւ. բայց երբ կը կշտանայ թող կու-
տայ:

Ասկէ պարզ ինձ համար ներելի չէ
խօսիլ նամանաւանդ թէ խօսիլ չեմ ու-
ղեր քիչ անգաստիարակեալներու հա-
մար՝ շատ մի անմեղաց առջեւ:

(Շարունակութիւն)

Ա. Բ. Պ. Վ.